

Viliam Stockmann: Dejiny ochrany prírody na Slovensku

Bylo by možné uvést řadu citátů, v nichž slavné osobnosti zdůrazňují význam studia a znalosti dějin lidstva pro úspěšný dnešek i budoucnost. Nejinak je tomu v environmentalistice, kde hraje klíčovou úlohu ochrana přírody – byla vlastně i jejím průkopníkem.

V posledních desetiletích se ve světě věnuje historickému vývoji ochrany přírody značná pozornost. Vyniká zejména Německo. V areálu pamětihodné lokality Drachenfels (první německé přírodní území chráněné státem) sídlí instituce Stiftung Naturschutzgeschichte (Nadace pro dějiny ochrany přírody). Má vlastní muzeum, rozvíjí bohatou výzkumnou, dokumentační a publikační činnost. Ke 100. výročí německé státní ochrany přírody (v r. 1906 byl v Berlíně zřízen úřad pro péči o přírodní památky) vyšel objemný sborník (736 stran), který editovali Hans-Werner Frohn a Friedemann Schmoll, s titulem *Natur und Staat. Staatlicher Naturschutz in Deutschland 1906–2006* (Bundesamt für Naturschutz – Spolkový úřad pro ochranu přírody, Bonn – Bad Godesberg 2006).

K podobné příležitosti, „v predvečer storočnice vzniku štátnej ochrany prírody na Slovensku“, vydali na sklonku r. 2013 podobně objemnou knihu (792 stran) naši východní sousedé a přátelé. Vytvořil ji, na rozdíl od té výše citované německé, jediný autor: Ing. Viliam Stockmann, CSc. (narozen 1942), slovenský lesník a příslušník ochránářské „staré gardy“. Není jeho prvním dílem tohoto zaměření. Ve stejné knižnici Patina mu r. 2011 vyšla publikace 90 rokov štátnej ochrany prírody na Slovensku a ještě dříve ve dvou vydáních (2009, 2010) vyznamenaná biografická encyklopedie *Kto je kto v ochrane prírody Slovenska* (do níž autor zahrnul i na Slovensku angažované Čechy a Moravany).

Jako motto si Viliam Stockmann zvolil citát slovenského historika Lubomíra Lipťáka: „Úlohou historika nie je zatracovať ani vychalovať – ale komentovať.“ Podřídl mu i poněkud neobvyklé uspořádání obsahu celého díla. V chronologickém pořadí podává výběr faktografických údajů o ochránářském dění na území dnešní Slovenské republiky mezi lety 1075 a 2000. Některé zároveň komentuje – většinou dosti opatrně – a stejně rozvážně se vyhýbá hodnocení. Součástí je bohatý obrazový doprovod (ponejvíce fotografie osob a událostí a faksimile důležitých dokumentů). Nevýhodou tohoto uspořádání vidím v krátkodobém „rozškrtalkování“ vývoje, které ztěžuje čtenáři udělat si obraz o celkových trendech.

Obsah knihy autor rozčlenil do 7 časových etap: Snahy do r. 1526, Vývoj uvědomělého hnutí do r. 1867, Vývoj legislativy do r. 1918, Státní ochrana přírody v první Československé republice 1918–1939, Ochrana přírody ve Slovenském státu

1939–1945, Ochránářské dění v Československé republice 1945–1992, Ochránářské dění ve Slovenské republice 1992–2000, vznik Štátnej ochrany prírody SR 2000.

První tři etapy jsou pojednány v širším rámci Uherska a Rakouska-Uherska – pochopitelně, Slovensko tehdy patřilo do Horních Uher. Začíná se r. 1075, kdy se v Uhrách objevuje pojem „hájený les“. Tyto oddíly (str. 15–90) podávají přehled „prehistorie“ ochrany přírody, prvních uvědomělých snah i úředních opatření. Z dosud ve světě vydaných pojednání o dějinách ochrany přírody neznám tak obdivuhodně obšírný výčet událostí z těchto etap vývoje oboru. Připomíná mnoho již pozapomenutých skutečností i zajímavých osobností. Objevuje se také údaje z Čech (např. str. 40 – ochrana pralesů, str. 72 – pražský sjezd na ochranu památek v r. 1908, str. 86 – V. sjezd českých přírodopýtců, lékařů a inženýrů 1914).

Zatímco do r. 1900 jsou zaznamenány události jen z vybraných let, v období 1900–2000 se probírá každý rok jednotlivě. Autor tu použil zajímavé (i když nikoli originální) formy – v představeném odstupu s lehkým podtiskem přibližuje každý rok jeho zasazením do rámce aktuálního širšího domácího i mezinárodního dění. K výběru uvedených událostí lze mít výhrady a připomínky, ty však ponechme spíše kvalifikovaným historikům.

Rozhodně bychom však v knize tohoto zaměření očekávali zmínky o významných meznících ve vývoji péče o přírodní a životní prostředí. Ale jejich výběr je zde chudý: pouhých 6 položek! Další informace sice najdeme ve vlastním textu, ale jsou velmi stručné (několik málo řádek) a občas neúplné. Dlouhý by byl výčet těch, jež zůstaly opomenuty – jen namátkou:

1909 první evropské národní parky, 1932 první přeshraniční „mírový národní park“ USA/Kanada, 1968 mezinárodní mezinárodní konference o biosféře v Paříži (za účasti dvou slovenských delegátů), 1970 první Evropský rok ochrany přírody, 1973 zřízení Mezinárodního programu OSN pro životní prostředí UNEP (United Nations Environment Programme), 1988 zahájení Východoevropského programu Mezinárodní unie pro ochranu přírody (IUCN), 1991 světová strategie ochrany přírody *Pečujeme o Zemi* atd.

V této souvislosti považují za jeden z nedostatků díla malou pozornost účasti slovenských ochránců přírody v mezinárodním dění: např. ve Východoevropském komitétu Komise IUCN pro výchovu v letech 1967–90 (na činnosti se podíleli Milan Hirš, Ján Pagáč, Miro Žuffa, Ján Kleinert i jiní) nebo od r. 1995 ve sdružení Planta Europa (Viera Feráková, Tomáš Kušík aj.). Čtenář se nedozví, že se v r. 2000 konal v Ammánu Druhý světový kongres ochrany přírody (na jeho plénu promluvil Miloš Kužvart, tehdejší ministr životního prostředí České republiky, která v tomto roce vstoupila do IUCN jako státní člen) a Slováka Ivana Vološčuka zvolili do nejvyššího orgánu nejvýznamnější světové ochránářské organizace – Rady IUCN. (Také postrádám jakoukoli zmínku o Asociaci karpatských národních parků a chráněných území, kterou právě Ivan Vološčuk v r. 1991 založil a několik let úspěšně řídil.)

Nejvíce uvedených dokumentů a informací, řada z nich zásadního významu, se týká státní ochrany přírody na Slovensku. Kniha končí podrobným přehledem organizační a personální struktury státní ochrany přírody SR na začátku našeho tisíciletí (str. 777–788). Překvapivě málo prostoru bylo věnováno působení dobrovolných ochránců přírody, jejich skupin a organizací; bez náležitosti pozornosti tzv. nevládnímu dění je však každá historie ochrany přírody – slovenskou nevyjímaje – neúplná.

Místy shledáváme určitou nerovnoměrnost v délce a podrobnostech zařazených informací – zejména vzhledem k jejich významu. V rámci r. 1932 se téměř na celé stránce probírá likvidace starého olivovníku v Bratislavě a pouze na 7 řádcích vyhlášení přírodní rezervace v Pieninách: přitom právě díky ní se dnes ve světě rok 1932 uvádí jako historický evropský mezník rozvoje přeshraničních chráněných území. V r. 1994 je vzniku Klubu seniorů ochrany přírody Slovenska věnováno přes půl strany, zahájení významného filmového festivalu *Envirofilm* v Banské Bystrici 7 řádek. Na str. 528–533 se mi zdá nadbytečný výčet článků (ne všech, pouze se vztahem ke Slovensku) ze tří odborných ochránářských periodik, která vycházela v Československu v r. 1974 – a proč právě jen rok 1974?

Pozornost se zaměřuje i na vydávanou literaturu z oboru. (Zřejmě nedopatřením je na str. 580 zásadní dílo *Národní parky, rezervace a jiná chráněná území přírody v Československu* představeno v oddíle Propagační materiály pro ONV – Okresní národní výbory.) Trochu překvapí, že výběr uvádějící i některé průvodce po naučných stezkách a jiné užité brožurky lokálního významu opomíjí třeba pozoruhodné

Rozhovory o ekologii a ochraně přírody od I. Vološčuka a I. Míchala (1991), vysokoškolskou učebnici vědy o ochraně přírody (ekozozologie) M. Lisického (1996) nebo pětidílnou Červenou knihu ČR a SR (1988–99), na níž se podílela řada slovenských odborníků a poslední tři díly dokonce vyšly v nakladatelství Příroda v Bratislavě.

Poněkud kuriózní mi připadají zmínky o oslavách výročí „Vítězného februára“ (str. 439), přípravách na 50. výročí vzniku KSČ (str. 467) a jeho oslavách (str. 484) a dalších tehdejšímu režimu poplatných akcích. Obávám se, že by mohly být chápány spíše jako nostalgická vzpomínka než jako ilustrace tehdejšího dění. Zvlášť když nenajdeme ani slovo o protestech proti špatnému zacházení s přírodou a životním prostředím, jakými byla v r. 1983 zpráva Ekologické sekce při Československé biologické společnosti adresovaná ústředním federálním orgánům ČSSR

nebo r. 1989 akce bratislavské 6. základní organizace Slovenského svazu ochránců přírody a krajiny. (Je také nepochopitelné, že její předseda Mikuláš Huba v knize v přehledu osobností slovenské ochrany přírody chybí!)

Celou knihou defiluje téměř 200 osob se vztahem k ochraně přírody na Slovensku – od krále Bela IV. (1256) až po ministra Ladislava Miklóse (2000). Čechů je mezi nimi 8 – po zásluze nechybějí Karel Domin, Rudolf Maximovič, Jan Svatopluk Procházka ani Jaroslav Veselý. Všichni jsou představeni na fotografiích (někteří ještě i na více či méně vydařených kresbách Jozefa Tatíka) – buď jen s uvedením jména a několika řádky, nebo obsáhlejším biografickým medailonem. Na rozdíl od přístupu některých jiných autorů jsou zde zařazeny i osoby dosud žijící (dokonce mladší než 60 let, jejichž dílo se dosud daleka neuzavřelo). Nicméně další zůstanou opomenuti (např. Milič Blahout, Peter

Sabo a Arnold Tóth). Biografické údaje jsou vytištěny na olivově hnědém podtisku; v řadě případů četbu delších medailonů zneprůjemňuje nečistá grafická úprava („přetékání“ textu, i pouze několika málo řádky, přes stránku).

Vzdor výhradám a kritickým připomínkám (mnohé drobné nepřesnosti neuvádím) je třeba vysoce ocenit píli Viliama Stockmanna, s nímž shromáždil takové množství materiálu (nechtě promine, ale spíše než Dějiny bych knihu nazval Materiály k dějinám ochrany přírody na Slovensku), i zájem a péči slovenské státní ochrany přírody o vydávání takové literatury. Zase se objevil obor, v němž jsou bratři Slováci o pěkný krok před námi.

Vydala Štátna ochrana prírody SR, Banská Bystrica, edice Patina 2013, 792 str., barevné a černobílé ilustrace. Cena neuvedena

Ceny Akademie věd ČR za vynikající vědecké výsledky a pro mladé vědce

Ve středu 1. října 2014 předal prof. Ing. Jiří Drahoš, DrSc., dr. h. c., předseda AV ČR, v pražské vile Lanna za přítomnosti ředitelů vědeckých pracovišť AV ČR a dalších významných osobností ceny Akademie věd ČR vynikajícím českým badatelům. Toto prestižní ocenění, spojené s finanční odměnou, je udělováno za ukončené vědecké výsledky excelentního a kvalitního výzkumu orientovaného na společenské priority, které přispívají k prestiži české vědy v mezinárodním srovnání a od jejichž prvního zveřejnění nebo realizace neuplynulo více než pět let. V první kategorii byly oceněny výsledky velkého vědeckého významu, dosažené při řešení vědeckých úkolů i grantových, programových a mezinárodních projektů financovaných AV ČR. Druhá kategorie pak vyzdvihla vynikající výsledky práce mladých vědeckých pracovníků do 35 let.

Cena Akademie věd ČR za dosažené vynikající výsledky velkého vědeckého významu

I. Oblast věd o neživé přírodě

Ocenění převzal RNDr. František Slaniina, CSc. (Fyzikální ústav AV ČR, v. v. i.), za autorskou monografii *Základy modelování v ekonofyzice (Essentials of Econophysics Modelling, Oxford University Press)*. Podarilo se mu vytvořit skutečně klíčovou a ojedinelou knihu zahrnující prakticky vše z historie, ale i z perspektiv modelování v ekonofyzice, dynamicky se rozvíjejícím moderním oboru. Kniha podává přehled o metodách a postupech, které mají svůj původ ve statistické fyzice, teorii kooperativních jevů a škálovacích metodách a používají se při matematickém modelování ekonomických a sociálních jevů.

II. Oblast věd o živé přírodě a chemických věd

Autorský tým z Ústavu molekulární genetiky AV ČR, v. v. i., ve složení: RNDr. Jiří Hejnar, CSc., Mgr. Magda Matoušková, Ph.D., Mgr. Filip Šenigl, Ph.D., Mgr. Kateřina Trejbalová, Ph.D., Ing. Jiří Plachý, CSc., a Mgr. Dalibor Miklík byl oceněn za výsledky týkající se problematiky transkripční regulace retrovirů, retrovirových vektorů a retrotranspozonů. Tým dlouhodobě řeší problematiku epigenetické regulace retrovirů, které se jako proviry včleňují do genomu obratlovců. Středem zájmu se stal rovněž retrovirový gen odpovědný za tvorbu syncytiální vrstvy v placentě (pozoruhodný jev řízený epigeneticky a pravděpodobně i sestřihem, protože se uskutečňuje pouze v placentě). Recentním doplňkem těchto studií je epigenomická charakterizace integračních míst retrovirů, do značné míry rozhodující o expresi provirů. Získáváme tak zajímavé informace i o epigenetické struktuře genomu a jeho fungování.

III. Oblast humanitních a společenských věd

V této oblasti byla cena udělena doc. Karlovi Novotnému, Ph.D., M.A. (Filosofický ústav AV ČR, v. v. i.), za tři monografie: *La genèse d'une hérésie. Monde, corps et histoire dans la pensée de Jan Patočka* (Paříž 2012), *Neue Konzepte der Phänomenalität. Essai zur Subjektivität und Leiblichkeit des Erscheinens* (Würzburg 2012) a *Corporality and Affectivity. Dedicated to Maurice Merleau-Ponty* (editoval s P. Rodrigem, J. Slatmanem a S. Stollerem, Boston–Leiden 2013). K. Novotný je odborníkem na německou a francouzskou fenomenologickou filozofii a světovým znalcem a interpretem myšlení Jana Patočky.

Cena Akademie věd ČR pro mladé vědecké pracovníky do 35 let za vynikající výsledky vědecké práce I. Oblast věd o neživé přírodě

Cenu získal Mgr. Michal Švanda, Ph.D. (Astronomický ústav AV ČR, v. v. i.), za příspěvky k rozvoji helioseismických metod, určených k měření rychlosti plazmatu ve svrchní vrstvě sluneční konvektivní zóny. V současnosti je jediným českým vědcem zabývajícím se helioseismologií, moderní metodou slunečního výzkumu, která umožňuje nahlédnout pod neprůhledný sluneční povrch. Stál u jejího samotného zrodu.

II. Oblast věd o živé přírodě a chemických věd

Laureátem pro tuto oblast se stal Mgr. Jan Vondrák, Ph.D. (Botanický ústav AV ČR, v. v. i.), za fylogenetický přístup k řešení taxonomie kritických skupin lichenizovaných hub. Jeho výzkum ukazuje, že speciace u lišejníků je často podmíněna geografickou i ekologickou vikariací. Na malém území lze najít blízké si příbuzné populace, které jsou už fylogeneticky vyhraněné a reprodukčně dosti izolované. Se spolupracovníky sestavili metodiku pro výzkum fenotypu, v níž standardizovali pojetí více než 100 morfologických znaků i postup při hledání diagnostických znaků. Nyní se zaměřuje na význam mezipopulačního křížení pro vznik nových ekologicky specifických linií lišejníků a na radiace ve fylogenezi určitých skupin ve Středozemí.

III. Oblast humanitních a společenských věd

Cena byla udělena Mgr. Evě Chodějovské (Historický ústav AV ČR, v. v. i.) za *Historický atlas měst České republiky – svazek č. 24: Praha-Smíchov* (Historický ústav, Praha 2013). Výběr nejpodstatnějších kartografických dokumentů přímo ke studované čtvrti doplnila výběrem výřezů z plánů celé Prahy, jejichž dosud neexistující přehled vypracovala. Mnohé dokumenty včetně vedut a fotografií jsou zde v moderní době publikovány poprvé, podařilo se podchytit řadu dokumentů v držení soukromých osob. Vedle systematické heuristiky a výběru dokumentů kladla autorka důraz i na odbornou digitalizaci starých map.